

Зборник на трудови бр.16

**НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

ISSN 0351-1774

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

**БИТОЛА
2012**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Лиљана Христова
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора
Зоран Алтипармаков

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Превод на англиски: Силвана Петрова Насух
Лектор: Стево Гаџовски
Компјутерска подготовка: Јове Парговски
Печати: Гутенберг Битола

Со мислење на Министерството за култура на Република Македонија, списанието Зборник на трудови на Заводот за заштита на спомениците на културата и музеј Битола е ослободено од плаќање на данок на промет.

СОДРЖИНА:

Александар Миткоски ТРИ НОВИ ПРАИСТОРИСКИ ЛОКАЛИТЕТИ ОД ПРИЛЕПСКО.....	7
Душко Темелкоски, Александар Миткоски АНТИЧКО МАКЕДОНСКИ ЛОКАЛИТЕТИ ВО ПРИЛЕПСКИОТ РЕГИОН	19
Снешка Лакалиска УНИКАТНА ПОКЛОНИЧКА ИКОНА НА ПЛАТНО ВО СОБОРНИОТ ХРАМ “СВ.ДИМИТРИЈА”, БИТОЛА, ПРВА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК	39
Драган Георгиев БИТОЛЧАНИ ВО ВИОРОТ НА БАЛКАНСКАТА ВОЈНА - БИТОЛЧАНИ ВКЛУЧЕНИ ВО МАКЕДОНСКО- ОДРИНСКОТО ОПОЛЧЕНИЕ (1912-1913).....	51
Александар Литовски МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНООСЛОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕЊЕ ОД ВАРДАРСКИОТ ДЕЛ И МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА (АВГУСТ - СРЕДИНАТА НА ОКТОМВРИ 1944 ГОДИНА).....	63
Рубинчо Белчески МЕМОРИЈАЛЕН МУЗЕЈ „11 ОКТОМВРИ 1941“ – ПРИЛЕП.....	79
Никола Миновски ХЕРОИНИТЕ ОД СЕЛО ЛЕРА, БИТОЛСКО.....	91
Катерина Мирчевска, Љубица Јанчева ДЕТСКИОТ ДОМ „ЛАЗО ТРПОВСКИ“ ВО БИТОЛА: ЕДНА НОВА АДРЕСА НА ДЕЦАТА ЕВАКУИРАНИ ОД ГРЦИЈА.....	103
Македонка Митрова МИРЦШТЕШКИТЕ РЕФОРМИ ОД 1903 ГОДИНА: ПОДГОТОВКА ЗА ПОДЕЛБА НА ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА И СОЗДАВАЊЕ НА АЛБАНСКАТА ДРЖАВА	115
Роберто Тајковски ГЕРМАНСКИТЕ АКТИВНОСТИ ЗА ОРГАНИЗИРАЊЕ НА МЕСНАТА САМОЗАШТИТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА ВО 1944 ГОДИНА	127

Елизабета Павковиќ МУЗЕОЛОШКИ ОСВРТ НА НА ТЕМАТСКАТА ИЗЛОЖБА „СВИЛЕНА НИШКА“.....	141
Мери Стојанова ПРАЗНУВАЊЕ НА СЕЛСКАТА СЛАВА ВО ПРЕСПА -ТРАДИЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ВО СОВРЕМЕНИ УСЛОВИ	151
Драгица Чекоровска НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА ВО ПОВАРДАРИЕТО.....	165
Зоран Алтипармаков, Надежда Ѓеоргиева УРБАНИОТ РАЗВОЈ НА ГРАДОТ БИТОЛА ВО КОНТЕКСТ СО ИСТОРИСКО УРБАНИОТ РАЗВОЈ НА СТАРАТА БИТОЛСКА ЧАРШИЈА.....	169
Славица Крстиќ ДВОЈНА ЦРКВА ВО СУВ ОРАХ, КУМАНОВСКО, (СВ. ЃОРЃИ И СВ. НИКОЛА).....	195
Ефросинија Паревска ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО СЕЛО МОКРЕНИ, ЛЕРИНСКО, Р. ГРЦИЈА – СЛИЧНОСТИ ВО ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО ПЕЛАГОНИСКИОТ РЕГИОН, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	215
Ѓорѓи Димовски - Цолев БАЛКАНСКИТЕ И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА ВО МАКЕДОНИЈА И ФИЛАТЕЛИЈАТА.....	219
Лидија Достовска СОСТОЈБАТА НА ДВИЖНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – БИТОЛА.....	235
Владо Ѓорески ОСВРТИ: БАЛКАНСКИ ПАРАЛЕЛИ - ДАДО ЃУРИЌ, БАЛКАНСКИОТ ПРОРОК И МОНУМЕНТАЛНОСТА КАЈ ДУШАН ЦАМОЊА	243

Вовед

Почитувани читатели!

Почитувани колеги!

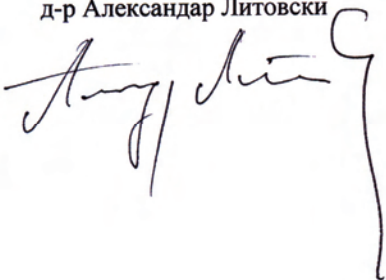
Сметајќи дека публикувањето на стручни и научни трудови од областите поврзани со заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, односно од музеологијата, археологијата, историјата, историјата на уметноста, етнологијата, фолклористиката... и другите сродни дисциплини, е од исклучителна важност за запознавање на јавноста со достигнувањата во овој сегмент од културното и научното живеење, по неколкугодишна пауза, решихме да издадеме нов број од "Зборник на трудови" на Националната установа - Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола.

Ова списание има за цел да промовира изворни материјали или сознанија кои ќе бидат стручно и научно издржани и ќе придонесат за објективно согледување на одредени прашања и проблеми од научните области на кои се однесуваат. Настојваме во целост да ја испочитуваме традицијата на "Зборникот на трудови", што значи дека во овој шеснаесетти број ги задржуваме графичките и техничките перформанси кои списанието ги има од почетокот на неговото издавање во далечната 1979 година.

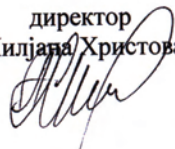
Со искрена надеж дека ќе бидеме во можност и во наредните години континуирано да продолжиме да го издаваме ова наше стручно списание, колегите од сродните стручни институции, но и оние од пошироката научна заедница во Република Македонија, ги повикуваме на активна соработка, а на читателите им изразуваме благодарност за вниманието кои ни го укажуваат!

Битола, 2012 година

Председател на Редакцискиот одбор
д-р Александар Литовски

директор
Лилјана Христова

Катерина Мирчевска¹
Љубица Јанчева²

ДЕТСКИОТ ДОМ „ЛАЗО ТРПОВСКИ“ ВО БИТОЛА: ЕДНА НОВА АДРЕСА НА ДЕЦАТА ЕВАКУИРАНИ ОД ГРЦИЈА

Апстракт: Во статијата е елаборирано прашањето за згрижувањето на децата евакуирани од Грција во НРМ, со посебен осврт на работењето на Детскиот дом „Лазо Трповски“ во Битола, отворен со таа цел во 1951 година.

Клучни зборови: Евакуација, деца-бегалци, ЈЦК, НРМ, детски домови, Детски дом „Лазо Трповски“, Битола.

Граѓанската војна во Грција (1946-1949), претставува засебна епизода на национално ослободителната борба на Македонците од Егејскиот дел на Македонија во минатиот век, нова можност за заокружување на вековната битка за остварување на своите национални права во рамките на грчката држава. И покрај големиот влог и инволвираност, сепак, нејзиниот краен исход имал несогледливи последици за судбината на Македонците во Грција, особено за менувањето на етничката структура на населението на штета на македонскиот национален ентитет.

Имено, во годините на Граѓанската војна во Грција, како резултат на репресиите спроведувани од десничарските паравоени формации, голем број Македонци ќе ги напуштат своите домови, а значителен дел од нив ќе се населат во Народна Република Македонија (НРМ). Иако помало група бегалци од Костурската, Леринската и Воденската област, се населиле во реонот на Битола уште во текот на

---

¹ Проф. д-р Катерина Мирчевска, виш научен соработник во Институтот за национална историја, ул. Григор Прличев бр. 3, 1000 Скопје, е.пошта: k.mircevska@yahoo.com

² Проф. д-р Љубица Јанчева, виш научен соработник во Институтот за национална историја, ул. Григор Прличев бр. 3, 1000 Скопје, е.пошта: jancevaljubica@yahoo.com

фашистичката окупација 1941-1944 година,³ сепак, помасовно преминување на територијата на НРМ ќе се одвива низ целиот тек на Граѓанската војна во Грција, при што ќе се издвојат неколку помасовни фази.⁴ Крајниот биланс, според достапни статистики, изнесувал околу 90. 000 лица принудени да ја напуштат Грција, меѓу кои 50. 000 Македонци,⁵ кон кои треба да се доддат и 28. 000 малолетни деца⁶ опфатени со евакуацијата спроведена во 1948 година од страна на Привремената демократска Влада на Грција, во името на хуманоста и спасувањето на децата од ужасите на војната.

И покрај тоа што евакуираните деца биле згрижени во повеќе земји на т.н. источна демократија (Југославија, Бугарија, Унгарија, Романија, Полска, Чехословачка, Источна Германија), сепак, најинволвирана во оваа акција била всушност Југославија, која освен тоа што вдомила голем број од децата, истовремено претставувала транзитна дестинација и за мнозинството од оние кои на својот пат кон останатите земји минале или кратко време престојувале на нејзина територија.

Така, според податоците на Југословенскиот Црвен Крст (ЈЦК), во чија организација се одвивала и целата акција по преминувањето на децата на југословенска територија, во 1948 година во земјата биле згрижени вкупно 11.600 деца,⁷ додека во јануари наредната година, во

---

³ Архив на Југославија (АЈ), фонд. 507, ЦК СКЈ, Комисија за меѓународни односи (КМОВ) – Грција, IX. 33/V-248-267.

⁴ Првата фаза го опфаќала периодот непосредно пред започнувањето на војната, втората фаза настапила по парламентарните избори одржани на 31 март 1946 година и последната се одвивала во периодот од 1948 до втората половина на 1949 година, кога по поразот на Демократската армија на Грција, огромен број бегалци, Македонци и Грци, ја напуштиле земјата, Ιακωβος Δ. Μιχαηλιδης, *Τα "Παιδια του Παδομαζωματος" στη Λαικη Δημοκρατια της Μακεδονιας 1945-1948*, с. 3-4. Материјал презентирани на Меѓународниот симпозиум „Децата бегалци од Грција во Источна Европа по Втората светска војна“, одржан на 2-3 октомври 2003 година во Будимпешта, Република Унгарија.

⁵ Ристо Кирјазовски, *Народноослободителниот фронт и другите организации на Македонците од Егејска Македонија (1945-1949)*, Култура, Скопје, 1985, 384.

⁶ Катерина Сарова Мирчевска, *Нова дестинација-нова татковина. Децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија во Југославија и Македонија (1948-1960)*, Азбуки, Скопје, 2012, 23.

⁷ АЈ, ф. 507, КМОВ – Грција. IX.33/ V-253.

12 – те негови детски домови наменети за таа цел, биле евидентирани повеќе од 2.000 деца, како и околу 9000 кои престојувале со своите семејства.⁸ Освен тоа, во периодот од март 1948 година до септември 1949 година низ Југославија пропатувале или кратко престојувале и 14.028 деца.⁹

По минувањето на границата, во прифатните пунктови во Битола, Скопје, а подоцна и во Белград, екипите на ЈЦК ги прифаќале детските групи на кои им била давана прва помош во храна, облека и здравствена заштита, по што биле сместувани во местата каде што биле организирани домови и прифатилишта.¹⁰

Всушност, грижата за децата започнувала непосредно по пристигнувањето во НРМ, на самите гранични премини и во првите прифатни пунктови за бегалците кај Битола и Ресен, за што веднаш биле известувани и Битолскиот обласен народен одбор и Министерството за социјални грижи. Во организација на социјалниот отсек при Битолскиот обласен народен одбор, веднаш биле испраќани лекарски екипи кои ги прегледувале децата по што тие биле префрлувани со камиони во прифатните пунктови во Битола и Ресен.¹¹ За време на престојот во овие пунктови, требало да се изврши евиденција на сите пристигнати групи и жените и девојките што ги придружувале, а социјалните отсеци на народните одбори требало да определат простории за сместување, кујни за подготвување храна и топли напитки, како и сува храна за неколкудневно патување. Ваквите подготовки, Министерството за социјални грижи ги реализирало преку своите службеници кои биле испраќани на самото место. Владимир Стојанов Арсовски, вработен во Министерството, на своето дводневно службено патување во Битола, во текот на месец декември 1948 година, требало да организира прифаќање на 1400 деца на кои требало да им се даде топла храна, млеко, како и сува храна за 4 дена, да организира дезинфекција на нивната облека и запрашување, како и да обезбеди медицинска екипа и тимови од членови на

---

⁸ *Борба*, XIV/25, Белград, 30 јануари 1949, 5.

⁹ АЈ, ф. 507, КМОВ – Грција. IX.33/ V-253.

¹⁰ Milan Ristović, *Dug povratak kući. Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 1998, 30.

¹¹ Државен архив на Република Македонија (ДАРМ), ф. 1.171-Министерство за социјални грижи на НРМ (1945-1951), к. 11, а.е. 41.

организацијата Антифашистички фронт на жените кои ќе ги придружуваат на патот кон Скопје.¹²

Згрижувањето на децата во детски домови во НРМ претставувало голем проблем за македонската Влада, бидејќи во тој период институциите од ваков вид биле малубројни, а изградба на нови објекти за кратко време била невозможна.¹³ Сепак, и покрај ваквите околности кои претставувале сериозна потешкотија, неколкугодишното искуство на инволвираните министерства ветувале нејзино успешно надминување. Од тие причини вниманието било насочено кон адаптација на веќе постоечки објекти и обезбедување услови за нивно нормално функционирање согласно новата намена: опремување со инвентар, постелнина, облека и обувки, храна, хигиенски средства, технички, административен и воспитно-образовен персонал.

Сместување требало да се обезбеди за сите деца кои влегле во НРМ што не било воопшто едноставно иако за поголемиот број тоа било краткотрајно и претставувало само етапа од нивното патување. Најсоодветно решение во почетокот биле прифатните пунктови, отворени за прифаќање на бегалците од Грција кои секојдневно пристигнувале на југословенска територија. Така, во годишниот план за 1948 година, подготвен од Отсекот за бегалци што делувал во рамките на Управата за бегалци при Министерството за социјални грижи, се предвидувало сите деца без родители да бидат сместени во прифатен пункт кој требало да се формира до 15 април.¹⁴ Сместувањето во овие пунктови имало привремен карактер и го

---

¹² Исто.

¹³ Детските домови во НРМ започнале да се отвораат непосредно по завршувањето на војната заради вдомување на воените сирачиња, децата жртви на фашистичкиот терор и социјално загрозените деца. Од 4 детски домови со 234 штитеници и 6 воспитувачи во 1945 година, нивниот број во 1948 година изнесувал 9 објекти со 687 деца и 40 воспитувачи. До почетокот на 1947 година, функционирањето на овие институции била во делокругот на работата на Министерството за социјални грижи, кога со одлука на Владата на НРМ, преминале во заедничка надлежност на наведеното Министерство и на Министерството за просвета на НРМ. Со самите објекти директно раководеле народните одбори, односно нивните поверенства за просвета и култура, ДАРМ, ф. 1.170 - *Министерство за просвета на НРМ (1945-1951)*, к. 10, а. е. 12.

¹⁴ ДАРМ, ф. 1.171, к. 11, а.е 38.

опфаќало периодот од пристигнувањето до организираното сместување во некој од детските домови во Републиката, односно до нивното заминување во домовите на ЈЦК во другите југословенски републики или во некоја од источно европските земји.¹⁵

Во целина гледано, освен во домовите во Матка и Петровец, до крајот на 1948 година, децата ќе бидат сместени во прифатни пунктови. Веќе од 1949 година ќе бидат отворени и првите детски домови наменети за децата сираци, деца чии родители се наоѓале во источно европските земји, како и деца чии родители биле сместени во НРМ, но немале услови да се грижат за нив. Во нив биле сместени помалите, опфатени со задолжителното основно образование. Поголемите деца, кои сакале да продолжат со школувањето, биле згрижувани во ученички домови и интернати, кои постоеле во поголемите градски центри во НРМ.

Според генералниот план на ЈЦК, сите деца бегалци што се наоѓале под негова грижа, во последната фаза требало да бидат згрижени во НРМ, каде, впрочем, и се наоѓала и најголемата концентрација на бегалско население. Станувало збор за приближно 1.100 деца под заштита на ЈЦК во останатите југословенски републики, меѓу кои и околу 200 деца кои веќе се наоѓале кај родителите или роднините во НРМ, но кои немале поволни услови за нивна грижа.¹⁶

За таа цел, Управата за бегалци подготвила и посебен предлог-план за нивно прифаќање според кој, требало да бидат отворени 6-8 детски домови во Битола, Охрид, Прилеп, Струмица, Ресен, Кавадарци и Ѓорче Петров, како и посебен дом за деца на предучилишна возраст во некој од поголемите градови. Секој дом требало да задоволува точно утврдени пропозиции за сместување на 200 деца.¹⁷

---

¹⁵ Станува збор за прифатните пунктови во Браилово, Неготино, Битола, Матка и Козле, ДАРМ, ф. 1.171, к. 12, а.е. 32.

¹⁶ Во бројката од 1.100 деца влегувале 700 деца од детските домови на ЈЦК отворени во другите југословенски републики, 200 кои веќе се наоѓале во НРМ, како и 200 деца од бегалските населби Гаково и Крушевље во Војводина, ДАРМ, ф. 1.427-ЦК КПМ, к. 27, а.е. 39; ф. 1.171, к. 11, а.е. 42.

¹⁷ Објектите требало да располагаат со одредена површина и да бидат опремени со соодветен мебел, кујнски прибор, постелнина, облека, обувки, воспитно-образовен, технички и административен персонал, соодветно на сместувачкиот капацитет, ДАРМ, ф. 1.171, к. 11, а.е. 42.

Иако овој предлог-план не бил реализиран во целост, сепак, во периодот 1950-1952 година во НРМ ќе бидат отворени неколку детски домови, меѓу кои и детскиот дом во Битола, наречен во чест на големиот македонски револуционер „Лазо Трповски“.¹⁸ Пред неговото формирање, одреден број деца од редот на бегалците биле сместени во Детскиот дом „Елпида Караманди“, отворен во 1945 година заради згрижување на децата на паднатите борци и жртви на фашистичкиот терор.¹⁹

Овој детски дом започнал со работа во јануари 1951 година, кога во него биле вдомени првите 92 деца на училишна возраст.

Во весникот Глас на Егејците, по тој повод е објавен и пригоден текст во кој се вели дека „во домот првично биле сместени 92 деца чијшто број набрзо ќе се зголеми на 120. Тоа се деца кои потекнуваат од многудетни семејства на бегалци како и деца сираци“. На штитениците им била обезбедена облека и добра храна, а за правилната нега и воспитување се грижел персонал составен од 14 лица под раководство на Спиро Лазовски од с. Жупаништа, Костурско.²⁰

Според податоците наведени во текстот, децата на училишна возраст го посетувале Основното училиште „Свети Климент Охридски“, додека поголемите одеце во гимназија. За потребите на наставата за секое дете управата на домот обезбедила учебници, училишен прибор и училишна чанта. Во слободното време, животот на децата бил исполнет со културно-просветни и спортски активности, реализирани преку повеќе секции.²¹ Мошне често питомците одеце на кино и на театарски претстави што се прикажувале во градот. Домот располагал и со сопствена библиотека со голем број книги достапни на децата.²²

Од формирањето до крајот на 1952 година, состојбата на домот била на солидно ниво. На хигиената и се обрнувало големо внимание. Собите за спиење биле пространи, светли и редовно проветрувани, креветите убаво подредени, со чиста постелнина и покривки. Секое

---

¹⁸ Во овој период биле отворени детските домови во Прилеп, Струга, Битола, Петровец, Струмица, Валандово и прифатилиштето во Куманово.

¹⁹ *Нова Македонија*, 7/1749, Скопје, 19 август 1950, 2.

²⁰ *Глас на Егејците*, 2/8, 11 април 1951, 2.

²¹ *Исто*.

²² *Исто*, 3/28, 13 ноември 1952, 6.

дете имало сопствен прибор за лична хигиена, чисти пижами, а два пати во текот на седмицата било капено.²³ За облеката на децата се грижеле воспитувачките меѓу кои била и Султана Танка Гинова, сестра на револуционерката Мирка Гинова. Дел од облеката била шиена и од самите воспитувачки. Во пресрет на зимата 1952/1953 година, воспитувачките за секое дете подготвувале зимска облека и по две рала чевли.²⁴

Храната била калорична и свежа. Наутро, децата за појадок добивале млеко со додаток мармалад или чај со кашкавал и сирење, ручекот се состоел од готвена храна со додаток од месо четири пати во седмицата, десерт – овошје или колач и солидна вечера.

Состојбата на овој дом значително се влошила следната 1953 година, што било резултат на неколку кратната промена на управниците.

Според извештајот на екипата испратена од ЦК на КПМ да ја увиди ситуацијата на бегалското население во Битола, зградата на домот, која, всушност, била веќе постоечки и само делумно адаптиран објект, била сосема запустена, сидовите демолирани, а подот ископан и нечист. Постелнината била стара и нечиста, дворот неуреден и без водоводна мрежа што се одразило и врз квалитетот на животот и хигиената на децата. Ваквата состојба била припишувана на неспособноста на управникот, но и на Градскиот комитет и ГНО-Битола, кои не презеле никакви мерки за нејзиното надминување.²⁵ Според екипата, неопходно било земање кредит за реновирање на зградата и набавка на потребниот инвентар.

Освен тоа, состојбата дополнително се влошила и заради честата промена на управниците. Имено, до јануари 1953 година, биле сменети 3 управници на домот, а кај последниот, Миле Јаблановиќ, поставен од ГНО-Битола наспроти укажувањата на градскиот одбор на Здружението на Македонците од егејскиот дел на Македонија во Битола, целосно отсутствувале особините на педагог. За време на неговото управување, питомците „ниту еднаш не го виделе во домот, ниту еднаш не организирал советување или конференција за поблиску

---

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ ДАРМ, ф. 1.427, к. 49, а.е 72.

да се запознае со децата, да се информира за нивните проблеми“ и сиот свој „ангажман“ го спроведувал преку домаќинот на домот.²⁶

Всушност, со целокупното работење на домот во овој период раководел домаќинот Павичевиќ, од кој зависело дали децата ќе добијат доволно храна во текот на денот па затоа бил нарекуван и „Свети Петар“. Тој самоиницијативно ги зголемил своите ингеренции директно вмешувајќи се и во прашањето за школувањето на питомците. Имено, под негова сугестија од домот биле исклучени и неколку од питомците затоа што, според Павичевиќ, „не им требало образование, туку требало да пасат свињи и говеда“. Воспитувачите кои се дрзнале да ја оспорат ваквата одлука на управата, меѓу кои и Султана Танка Гинова, биле „наградени“ со намалување на платите.²⁷

Но, сепак, и покрај ваквата состојба на домот, животот на штитениците се одвивал на секојдневна релација училиште-дом-културно-забавен живот-рекреација и спорт. Во рамките на вонучилишните активности влегувало подготвување и одржување приредби по разни поводи, како што била програмата за пречек на новата 1953 година, за која децата ја подготвиле едночинката „Крап“, читале и пееле стихотворби и хорски песни,²⁸ и учествување во свечената академија организирана во просториите на домот по повод 11 -годишнината од смртта на Лазо Трповски, кога децата рецитирале стихови од Ацо Шопов и Коста Рацин, а фолклорната група извела неколку точки.²⁹

Освен тоа, штитениците на домот редовно оделе на летување. Во 1951 година биле на летување на буковичкиот манастир „Свети Сотир“, каде престојувале повеќе од 70 дена.³⁰ За време на престојот на сите им била доделена летна облека и обувки, и им биле обезбедени сите неопходни услови за реализација на утврдената програма според која се одвивал секојдневниот живот – настава, слободни активности, пладневна починка, култура, забава, спорт и рекреација. Во летото 1953 година, одморот го поминале во одморалиштето лоцирано во селото Трново, но, за жал, во околности и услови кои кореспондирале

---

²⁶ *Глас на Егејците*, 4/38, септември, 1953, 2.

²⁷ *Исто*.

²⁸ *Исто*, 4/30, јануари 1953, 2.

²⁹ *Исто*, 5/46, мај 1954, 5.

³⁰ *Исто*, 2/4, септември 1951, 6.

со тогаш веќе крајно влошената состојба поврзана со управувањето на домот.³¹

За одбележување е и учеството на доброволна младинска бригада, составена од питомци на домот, во изградбата на хидроцентралите „Маврово“.³²

Во грижата за штитениците, покрај државните органи, ангажирано било и Здружението на бегалците од Егејска Македонија во Битола. Така, градскиот одбор на ова здружение, во февруари 1951 година, организирал конференција на која присуствувале сите ученици во градот,³³ што претставувало начин за стимулирање на желбата за продолжување во повисоките степени на образованието, за постигнување на солидни резултати и поведение во текот на школувањето, како предуслов за успешно инкорпорирање во вкупниот живот во земјата.

Всушност, опфаќањето на сите деца на бегалците од Егејскиот дел на Македонија во воспитно-образовните институции од најниските до највисоките, било клучно прашање во вкупната грижа на државата за оваа категорија население и основа за нивното целосно инкорпорирање во актуелното општествено-политичко и културно секојдневие. Во тие рамки особено големо значење имала и Битола, како еден од најважните образовни центри во НРМ и како еден од најголемите центри на бројната бегалска популација од Егејскиот дел на Македонија населена во НРМ.

---

³¹ *Исто*, 4/38, септември 1953, 2.

³² *Исто*, 4/30, јануари 1953, 2.

³³ *Исто*, 2/7, Скопје, март, 1951, 2.

Библиографија

1. Кирјазовски Ристо, *Народноослободителниот фронт и другите организации на Македонците од Егејска Македонија (1945-1949)*, Култура, Скопје, 1985.
2. Мирчевска Сарова Катерина, *Нова дестинација-нова татковина. Децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија во Југославија и Македонија (1948-1960)*, Аз-буки, Скопје, 2012.
3. Μιχαηλιδης Δ. Ιακωβος, *Τα "Παιδια του Παιδομαζωματος" στη Λαϊκη Δημοκρατια της Μακεδονιας 1945-1948*, материјал презентирани на Меѓународниот симпозиум „Децата бегалци од Грција во Источна Европа по Втората светска војна“, одржан на 2-3 октомври 2003 година во Будимпешта, Р. Унгарија.
4. Ristović Milan, *Dug povratak kući. Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 1998.

Извори:

- Архив на Југославија, фонд. 507, ЦК СКЈ, Комисија за меѓународни односи – Грција.
- Државен архив на Република Македонија, фондови: 1.170 – Министерство за просвета на НРМ (1945-1951); 1.171 – Министерство за социјални грижи на НРМ (1945-1951); 1.427 – ЦК КПМ.

Периодика:

- Борба
- Глас на Егејците
- Нова Македонија

РЕЗИМЕ

Во 1948 година, согласно решението на Привремената демократска влада на Грција, околу 28.000 деца биле евакуирани од нејзината територија и згрижени во т.н земји на источна демократија. Особено голема инволвираност во згрижувањето на овие деца имала Југославија, која, споредбено со останатите земји, прифатила и најголем број од нив, а истовремено претставувала и транзитна дестинација на патувањето кон останатите земји. Целокупната акција се одвивала во организација на Црвениот Крст на Југославија, кој за таа цел отворил голем број детски домови во неколку југословенски републики.

И во НРМ биле отворени повеќе вакви институции, меѓу кои и домот „Лазо Трповски“ во Битола. Тој започнал со работа во 1951 година, кога ги вдомил и првите 92 штитеника. Во првата година од неговото работење, животот на децата се одвивал во солидни просторно-хигиенски услови, со доволни количества на храна и облека за секое дете. Освен образовниот процес, со кој биле опфатени сите штитеници, животот на децата се одвивал и низ бројни културно-забавни и спортско-рекреативни вонучилишни активности. Во следниот период, состојбата во домот бележела континуирано влошување што било припишувано на честата промена, односно на лошото работење на управниците.

Наспроти ваквата состојба на домот, сепак, штитениците покажувале солидни резултати во сите аспекти на воспитно-образовниот процес како база за нивното целосно инкорпорирање во актуелното општествено-политичко и културно секојдневие.

**Katerina Mircevska
Ljubica Janceva**

**CHILDREN HOME “LAZO TRPOVSKI” IN BITOLA: ONE NEW
ADDRESS FOR THE CHILDREN EVACUATED FROM GREECE**

SUMMARY

In 1948, according to the decision of the Provisional Democratic Government of Greece, about 28 000 children were evacuated from its territory and placed in so-called countries of Eastern democracy. Particularly high involvement in the care of these children had Yugoslavia, which accepted most of them, and simultaneously represent the travel destination and transit to other countries.

The entire action took place in the organization of the Red Cross of Yugoslavia, who for this purpose opened a number of children's homes in several Yugoslav republics.

In NRM were also opened several such institutions, including the home "Lazo Trpovski" in Bitola. It began to work in 1951, when first 92 children were settled.

In the first year of its work, everyday life of children took place in satisfactory physical and hygienic conditions, with sufficient amounts of food and clothing for each child. Apart from the educational process, which covered all the residents, children life was carried out through a number of cultural and recreational extracurricular activities. In the next period, the situation in the home continuously deteriorated what was attributable to frequent change of its managers. Beside this condition of the home, however children showed solid results in all aspects of the educational process as a basis for their full incorporation into the current socio-political and cultural everyday.